

THÁLIA SZEKERE MÖGÖTT

Néhány hete lehet, hogy megírták az újságok, hogy egy fiatal magyar mágnást, gr. Esterházy Ferencet, a bécsi állami zeneintézmények főfelügyelőjévé nevezték ki. Hogy a zenei kultúra irányítását, avagy a zenei élet fellendülését jelenti-e ez a megbízás: nem lehet tisztán kivenni, de — akár így, akár úgy —, hivatalnak megtszélő, feladatnak pedig nehéz feladat, amire a tatai gróf vállalkozott. Viszont az osztrákok bizonyára tudták, hogy miért egy magyar grófra bízzák az osztrák zene-kultúra ügyét és valószínűleg Esterházy gróf is tudta, hogy miért vállalta.

Magyar mágnások Bécsben

Ügylátszik, Esterházy ama régi idők tradícióját akarja ezzel a vállalkozással feléleszteni, mikor még a színház — miért, miért nem — hozzátartozott a nagyurak passziójához. Pedig nem is olcsó multság a színház; néha vagyontokat nyelt el. Drágább sport, mint a lóverseny, mert a lovon néha nyerni is lehetett, míg a színház csak vitte a pénzt. Az Esterházyoknak szép emlékeik vannak e téren is. A bécsi színház felvirágztatása sokat köszönhet nekik. Esterházy Miklós gróf például 1761-ben kevés híján, hogy fizetési zavarokba nem került a bécsi színházpártolás miatt. De a színház hozzátartozott Koháry, Hadik és Erdődy gróf, meg Grassalkovich herceg fényűző életéhez is, éppúgy, mint a kártya. Tatán, Gödöllőn. Kismartonban, meg másutt is saját színházukban meghívott előkelőségek előtt játszottak a színészek és hangversenyezett a zenekar. Haydn József néhány gyönyörű műve az Esterházy-kastélyból indult el világhódító útjára.

De Bécs nem panaszkodhatik többi mágnásunkra sem. 1807-ben a bécsi udvari színházak élén egy arisztokratákból álló társaság állott s ezek között nagy szerepet játszanak a magyar mágnások is. 1814-ben, a bécsi kongresszus idején Pálffy Ferdinánd gróf, vagy amint a császár-város becézi: „Theater-Pálffy“ a kongresszusi multságok főrendezője. Uralkodókkal, hercegekkel, világszép dámákkal, előkelőségekkel és kalandorokkal volt tele akkoriban Bécs és Napoleon apósa: Ferenc császár Pálffy bízza az előkelő vendégek mulattatását. Pálffy annyira beletanult a mesterségbe, hogy nem sokára egymaga három nagy bécsi színház bérletét veszi át. Tönkre is ment a színházon.

Hogy a mágnásvilág színházvonzalmának mi a titka, mi a magyarázata: könnyű kitálatni. Néhány gróft és bárót az amatörködés, a dilettánskodás szenvedélye ejtett meg.

Néhány közülük verselgetett, vagy zenélt; egyik-másiknak meg ahhoz támadt kedve, hogy „rollékat“ rendezzen és színházat igazgasson. Herceg Esterházy Pál nádor náta-költő volt s a táncot szerette. Koháry István rímeket fargott; Ráday Gedeon és Orczy Lőrinc verselgetett, míg a fiatal Ráday Pál színházat igazgatott. Közülük a legtöbbet azonban mégis epikureus temperamentuma hajtott Thália misztikus és romantikus világá felé. A színpad ragyogó csillagai és királynői vonzották őket, kik nemcsak a világot jelentő deszkákon, de az életben is tudtak komédiázni. Tudtak szépek, kedvesek lenni és mindenképpen mások voltak, mint akár az arisztokrata társaság, akár a polgári világ asszonyai. A társadalmi konvenciók nem kötötték őket, és a festett világ csillagai már akkoriban is rendelkeztek azzal a hódító varázssal, amit ma sexepealnek neveznek. Ez volt a titka, hogy száz—százhusz évvel ezelőtt a mágnás-ifjúság olyan jól érezte magát ebben a környezetben és szívesen vállalkozott rá, hogy tölje Thália szekereit.

Színházvállalkozó arisztokraták

Aztán voltak a mágnások között, kik üzleti lehetőséget láttak a színház és más effajta mulattató üzem finanszírozásában. Dr. Kovács Lajos „A pesti Vigadó építésének előzményei“ című most megjelent tanulmányában érdekes példákat mond el erre vonatkozólag. Ebből a tanulmányból megtudjuk azt is, hogy a színház-üzlet Bécsben is, de ná-

lunk még inkább a bál-bérlők agyában születtek meg. Turbilio Károly cukrásznak jut először eszébe, hogy 1749-ben Pozsonyra kizárólagos jogot kérjen az uralkodótól bálók és színelőadások tartására. Kérését azzal indokolta, hogy a nemesség rendszertelenül folyó táncmultságai, melyek a tisztesség rovására eshetnek, megszűnjenek, ha ő mindenkit kielégítő bálakat rendezne. De a városi közönségnek is haszna lenne a vállalkozásból, mert a bevételek jórészt a vállalkozó jótékony célra adná.

A helytartótanács, melynek véleményét a kancellária kikérte, úgy nyilatkozott, hogy a színház és a táncmultságok sem a vallássosságra, sem a jóerkölcsre nem járnak haszonnal, de a kérdés elől nem lehet kitérni, mert az efféle szórakozásokat mindenfelé megtűrik. Így született meg a pozsonyi színház, melyben helyet talált a táncterem, vagyis a redut is. Ezt a színházat különben gr. Csáky György építtette és a megállapodott idő eltelté után az épület tulajdona a városra szállott. Mikor pedig 1786-ban József császár a budai Karmelita templomot és kolostort színházzá alkottatja át, a kolostor refaktóriumból kaszinó lesz, melyben álarcosbálók és egyéb multságok rendezésére is alkalmas. Ugyanekkor vetődik fel a gondolat, hogy Pesten is színházat kellene építeni, még pedig olyat, melyben van táncterem is. József császár egyik kerületi adminisztrátora, a tehetséges Schilson János báró veszi kezébe a dolgot s megpróbálja realizálni a tervet. Plánmokat és kalkulációkat készít. Valósággal szerelmese a színházépítés gondolatának, valószínűleg azért is, mert ő maga is írt színdarabokat. A nyakas burgeerekkel azonban a báró nem boldogult. Pénze sincs a városnak és célszerűnek látszik, ha Pest vállalkozókkal építteti meg a színházat. Hild János, a Neugebäude építője jelentkezik elsőnek 1799-ben, csak hogy feltételeit a városi tanács súlyosnak találja. Hild János az álarcosbálók jövedelmét, meg kávéházjogot kér többek között a színház mellé. Azután József nádor parancsértisztje: gróf Beckers József jelentkezik, aki Csekonic József ezredessel kompániában Csekonic pénzen akarja megépíteni a színházat, melynek pinchehelyiségében lovardát rendeznének be. Sőt arra is vállalkoznának Beckersék, hogy vízvezetékét építtetnek a színházba. Egyébként azonban Csekonic feltételeit is súlyosnak találja a tanács. Erre két másik mágnás: gróf Unwerth Emánuel és báró Lopresty új ajánlattal áll elő. A magisztrátus azonban addig tanakodott, míg ez a két mágnás más vállalatba fektette a pénzét. Így aztán végül is a város maga építette meg a német színházat a Vörösmarty-téren, a mai Haas-palota helyén. 1812-ben nyílt meg a színház; a redutot pedig a mai Vigadó helyén húsz esztendő múlva adják át a használatnak.

Mikor 1812-ben végre-valahára megnyílik a pesti német színház: a magyar arisztokrácia aranyifjúsága állandóan ott lebzsel körülötte, vagy mint habütie, vagy mint bérlő-aspiráns. Kádár Jolán, aki megírta a pesti és budai német színház történetét, színes képet fest a magyar mágnások vetélkedéséről és színház-mániájáról. Ráday Pál, Brunszvik Ferenc gróf; Orczy Lőrinc és Wesselényi Miklós báró; Sándor és Károlyi grófék elől vannak a sorban és Széchenyi István is érdeklődik.

Ráday Pál gróftól Nopcsa Elek báróig

A színházzal foglalkozó mágnások egyik legtitzeletreméltóbbika gróf Ráday Pál. Rákóczi Ferenc kancellárjának dédunokája és unokája a poéta Ráday Gedeonnak. Vidám és kedves epikureus, aki a testi és szellemi élvezetekből kikéri a magáét — írja róla Kádár Jolán. Egyébként barátja Kazinczy Ferencnek és a nők ideáljának: Karmán Józsefnek.

Velük együtt veszi kezébe a magyar „színházdo“ társaság sorsát. Megvédi a magyar színészeket Unwerth Emánuel gróffal, a magyar „aktorokat“ kizsákmányoló, kapzsi német bérlővel szemben. A direktorságot csak akkor hagyja ott, amikor már nem bírja tovább az állandó civakodást. Akkor fordul

Férfi ingek, nyakkendők
dús választékban
SZÉKELY JENŐ cégnél
IV., Petőfi Sándor ucca 9.
és IV., Váci ucca 7.

érdeklődése a német színház felé, mert az az életrevaló gondolata támad, hogy a német színházberlet hasznából fogja eltartani a magyar színházteret.

Miután Ráday már eleget fizetett rá a bérletre, átadta a színház-üzletet Brunszvik Ferenc grófnak. Brunszvik után Orczy Lőrinc báró jelentkezik a bérletért. A dolog vége az, hogy bár Ráday gróf direktorsága határozottan nívót tudott tartani, de az igazi erkölcsi és kasszasikerek csak akkor köszönhetnek be a színházba, amikor polgári bérlők és polgári színdirektorok veszik át a „Theátrum-piacon“, a mai Vörösmarty-téren az irányítást és a vezetést. Viszont a színházi élvezetekből a mágnások számára megmarad a habitüség, a művészet-pártolás, vagyis jobbanmondva a művészpártolás.

Mikor 1832-ben Hagn Sarolta, a müncheni udvari színház híres tagja bécsi szereplése után diadalkoszorúzottan látogat el Pestre; Széchenyi is siet bemutatkozni a művésznek és gróf Sándor Mórinc, meg a Károlyi fiúk teszik a szépet a gyönyörű művésznek. A jogász ifjúságnak azonban egyáltalában nem tetszik, hogy az idegen művésznőt annyira ünneplik és istentfítik a magyar mágnások és Hagn Saroltát kifütyülik, sőt hagyományával és tojással dobálják meg, mikor megjelenik a színpadon. A lovagias Wesselényi Miklós báró párbajozik az egyik tüntetővel és súlyosan meg is sebesül. Podmaniczky Frigyes báró írja, hogy a nagy művész, ki ennyire el tudta csavarni öregnek, fiatalnak; mágnásnak és polgárnak a fejét, a Magyar Király szállodában lakott, mikor Pesten vendégszerepelt. Délelőttöként Sándor Mórinc gróf vezetésével a mágnás-ifjúság lovon várta minden délben az isteni Saroltát és hintóját így bandérium módjára kísérték ki a Király uccán keresztül a Városligetbe, miközben a szájfátó publikum boldogan nézte a nagy felvonulást és lelkesen Hoch-olt és éljenzett.

Néhány ilyen színházi felvonulásról későbbi időben is megemlékezik a krónika. A mágnás-urfiak ezekben a felvonulásokban is nagy szerepet játszanak és Déryné ifjasszony naplójából tudjuk, hogy a színész-kultusz az arisztokrata világban évtizedeken keresztül kedves csemegéje volt a pletykázó társadalomnak. Pontosan tudták az emberek Pesten, hogy ki kivel szokott randevüzní, meg hogy Déryné ifjasszonynak gróf Csáky Tivadar az ideálja, Batthyány Kázmér grófnak pedig De Caux Mimi.

A kiegyezés után megváltozik a helyzet. Akkor már a színház-üzlet nem érdekli a magyar mágnásokat, ellenben az állami színházak intendánsai, vezetői rendszeren a mágnásvilágból kerülnek ki.

Báró Orczy Bódog, báró Podmaniczky Frigyes, báró Nopcsa Elek, gróf Zichy Géza, gróf Festetics Leó és gróf Keglevich István követik egymást az intendánság és az állami színházak irányítóinak sorában. Sok emléküik nem igen maradt róluk, Orczy báró, aki meglehetősen hosszú ideig volt igazgató, végre is meunva a támadásokat, a bécsi krach évében sértődötten vonul vissza és kiköltözik Angliába. Podmaniczky báró intendánságáról mindössze egy szállóige maradt ránk:

— Shakespeare-t vagy jól kell játszani, vagy sehogy — mondta a nemes báró —, de játszani kell!

Nopcsa bárónak pedig, aki életvidor ember volt és főként a baletet szerette, az volt a szavajárása, hogy „Il faut passer par là!“ „Ezen át kell esni!“

Úgy látom, nagyon elkanyarodtam a témámtól. Arról van szó, hogy a bécsiek tudják, miért épp egy magyar mágnást szemeltek ki az osztrák zeneintézmények főfelügyelőjéül, és a tatai gróf is tudja, hogy miért vállalkozott a nehéz feladatra.

Pásztor Mihály

A Magyar Hirlap előfizetési árai:

1 óra 2.90 P, ¼ évre 8 P, ½ évre 15 P.